

J.P. van Dijk

Uitwegen

I. De mens, product van toeval en noodzakelijkheid. “Hij weet nu, dat hij zijn plaats heeft als een zigeuner aan de rand van het universum, dat voor zijn muziek doof is en onverschillig tegenover zijn hoop, lijden en misdaden”. (Monod, 1971)

Hoe anders werd dit aan het begin van de nieuwe tijd ervaren. De bevrijding van de mens uit het donkere centrum van de kosmos. Het bracht hem een nieuw zelfbewustzijn en een gevoel voor zijn oneindige mogelijkheden. De dichotomie van hemel en aarde bestond niet meer, de weg was vrij voor de natuurwetenschappen. De identiteit van een natuuring, ofwel datgene wat onder een natuuring wordt verstaan, verandert fundamenteel. De openbaring is niet meer de maatgevende bron van ons kennen. (‘Ontsnappingswegen’)

Van meet af aan lag een schaduw over deze ‘vrolijke wetenschap’. Zo kon Pascal de Copernicaanse omwenteling al niet meer – zoals Copernicus zelf – als dienst aan God beschouwen. Drie eeuwen voor Monod tekent hij de kwetsbaarheid van de mens: “De mens is slechts een rietstengel, het zwakste van de natuur, maar hij is een denkende rietstengel. Het is niet nodig dat het gehele heelal zich bewapent, om hem te vermorzelen, een enkele damp- of waterdruppel is al genoeg om hem te doden. Maar al zou het heelal hem vermorzelen, dan nog zou de mens veel edeler zijn dan datgene wat hem doodt, want hij weet immers, dat hij sterft en welke overmacht het heelal over hem heeft”. (Gedachten over het geloof en enige andere thema’s, 1669)

Toch is deze pioniersstemming van het begin van de ‘nieuwe tijd’ nog springlevend. Maar nu getekend door Darwins evolutietheorie en de doorbraak van de kunstmatige intelligentie.

“In giving rise to man, the evolutionary process, has apparently for the first and only time in the history of the cosmos, become concious of itself”. (Dobzhanski, 1967)

Triomf van de materie. “In diesem Falle [indem Vergeistigung als Erdmacht den Menschen erfasst] würde die Materie sich in ihrer tiefsten Form, als Urgrund, den Menschen als ihr Werkzeug bemächtigen, ihn zur Vergeistigung der Welt in Dienst stellen”. (Jünger, 1959)

En in dezelfde tijd schrijft Huxley: “Whether he likes it or not he is responsible for the further evolution of the planet”. (Huxley, 1966)

Hier spreekt de mens nog blakend van zelfvertrouwen. En wat de 21ste eeuw betreft, de geluiden uit Silicon Valley spreken voor zich. De stuwkracht van de kunstmatige intelligentie gaat tot in het mateloze.

Of Buckminster Fuller in “Operating manual for spaceship earth” (1968): De mens bevindt zich op een ruimtevaartuig op weg door het oneindig heelal. De mensheid als geheel is verantwoordelijk voor de conditie van dit ruimteschip. Bij achterstallig onderhoud kan het

schip met man en muis vergaan, een gevaar dat in principe door techniek moet worden verbannen. In de woorden van Sloterdijk; de bouw van een globale immuunsfeer, als wapening tegen de invloeden van de koude immense ruimte.

Over de weg waar naar toe worden geen uitspraken gedaan. De stuurcompetenties van dit ruimteschip zouden in handen van ontwerpers, ingenieurs en kunstenaars moeten komen te liggen en niet in de handen van politici en financiers. De blik van deze laatste groep zou te beperkt zijn om de leef condities op dit schip te waarborgen.

Hier zou de vraag gesteld kunnen worden of de huidige mens wel in staat is de condities van dit ruimteschip 'aarde' zeker te stellen. Van op koers te houden kan geen sprake zijn. De missie is immers onbekend!

Gaat het hier om technische oplossingen van dreigende problemen? Of is het zo dat de huidige mens het wezen van de techniek nog niet heeft ervaren. Dat de noodzaak van de 'manual' eerder voortvloeit uit het nog onbegrepen wezen van de techniek?.

Moeder aarde is niet meer. We bevinden ons op een construct op onbekende missie. Ontsnappingswegen zijn er niet. Geen bordjes 'nooduitgang' op ons ruimteschip. De mensheid is ingesloten in een wetenschappelijk-technisch uitgelegde wereld. Niet alleen het ruimteschip moet in goede orde worden gehouden, de mens zelf zal zich moeten aanpassen aan condities die het schip gedurende zijn reis zal ontmoeten. De angst van de gasten aan boord van dit ruimteschip aarde - zo schrijft Sloterdijk – moet met concrete middelen worden getemperd. Voor de behandeling daarvan zijn revolutionaire en technische procedures vereist. (Sloterdijk: 2018)

Moeder aarde. De goedgeefse, ons verzorgende. Tot nu toe leefde de mens in de overtuiging dat de natuur altijd in de behoeften van de mens kon voorzien. De natuur werd gezien als een coulisse met de mens op de voorgrond. 'Maak de aarde tot uw onderdaan'. De aarde als de onuitputtelijke leverancier van hulpbronnen, en als onverzadigbare opbergplaats van onze eindproducten. (Sloterdijk 2018)

II. Nietzsche voorzag dat de mens zich opmaakte de heerschappij over de gehele aarde over te nemen. De huidige mens is volgens Nietzsche nog niet voorbereid op deze ultieme greep naar de macht. Dat wat 'is', al lang heerst, is ver vooruit op de mogelijkheden die hem als animale rationale ter beschikking staan.

Nietzsche bracht dit met de Übermensch ter sprake. De Übermensch die zelf de waarden stelt, ze niet ontleent aan het bovenzinnelijke. Waarde: alles wat de wil tot macht ten nutte is. Alleen deze mens zou radicaal genoeg zijn om de totale heerschappij over de aarde over te nemen, de vorming van een wereldregering af te dwingen.

Animale rationale. De Grieken noemden dit met de naam zoon logon echon, of zoals Heidegger - zich verplaatsend in de Griekse manier van denken - het verwoordt: "jenes aufgehend Anwesende, das Anwesendes erscheinen lassen kann". (Heidegger, Was heißt Denken, 66)

De huidige mens kan dit Griekse zoon logon echon niet meer zo ervaren. Hij ziet zich als de onbegrepen samenvoeging van dierlijkheid en verstand. Een door evolutie gevormd construct. Noch het dierlijke noch het verstand, laat staan het conglomeraat van beide, is volgens Nietzsche vastgesteld.

Het is het verstand dat ons de wereld opent (volgens het denken van de 'nieuwe tijd'). Nietzsche keert dit om en legt het zwaartepunt bij het 'dierlijke', het lijfelijke. Verstand, denken in dienst van het lijfelijke. Maar het 'dierlijke' in de mens is voor Nietzsche niet het lage, zinnelijke. Het is het samenspel van driften, hartstochten, die het *leven zelf* willen. Het 'verstandelijke' wordt zo de 'lijvende' wil tot macht. Het zijn als wil tot macht. (Heidegger, Nietzsche band 2, 300)

Alle extatische gelukgevoelens die ontleend werden aan het voormalige 'aan gene zijde', moeten worden teruggebracht tot het 'aan deze zijde', tot het hier en nu. De krachten van het transcenderen bewaren; ze vastleggen in 'het dierlijke'. De aarde trouw blijven. Dit is wat de mens van de toekomst zou kenmerken.

De wil tot macht onderwerpt het verstand. Het neemt het verstand als rekenend denken en als het vermogen tot het stellen van waarden in zijn dienst.

Geen zelfdomesticatie, temming en verkleining. Deze 'verkleinde mens' is niet in staat om de door hem opgewekte titanische krachten te beheersen.

De 'verkleinde mens': b.v. als individu wiens mening voornamelijk gevormd wordt door de publieke media, wat hem bevrijdt van een moeizaam zelf-nadenken. In Eggers novelle "De cirkel" geeft het individu zich vrijwillig over aan een totalitaire wereld, waarin alleen nog maar de dwang tot 'geluk' heerst, uitgeoefend door machtige digitaal-concerns.

Aan tendensen die de vrijheid van de mens beperken, en hem in deze zin 'verkleinen' is geen gebrek.

De Übermensch is geen gekwadraterde huidige mens. Hij is de onvoorwaardelijke en enige maat van alle dingen. Hij stelt zijn maat, en weet daarom maat te houden. (Heidegger, Was heißt Denken, 67)

De Über-Mensch – zo schrijft Heidegger – is diegene die over een 'brug' heen gaat en zo het wezen van de 'bisherige' mens eerst in zijn waarheid brengt en eigen maakt. Het is deze mens die de taak aan zal kunnen heerser over de gehele aarde te zijn.¹

Hoe stelt zich Nietzsche deze 'brug' voor? Als 'Erlösung von der Rache'. Die Rache ist des Willens Widerwille gegen die Zeit und ihr 'Es war'.

De tijd bestaat, doordat ze verstrijkt. Ze is, terwijl ze voortdurend niet is. Het is dit niet vat hebben van de wil op het verstrijken van de tijd en het 'het was', waarvan het de gedachte van de 'eeuwige terugkeer van het zelfde' verlost (erlöst).

---

¹ Heidegger zelf spreekt over de Zuckünftigen. Dit zijn geen Übermensen. Eerder hun tegendeel. (Beiträge zur Philosophie, Ereignisdenken)

Zarathustra leert de leer van de 'Ewige Wiederkunft des Gleichen'. Een schrikbeeld. Alleen te verdragen door een toekomstige Übermensch. De eeuwige terugkeer van het zelfde en het feest van het leven (Dionysos): Je moet het ogenblik zo (be)leven dat je je zelf wensen kan dat dit ogenblik zich weer voordoet, tot in de eeuwigheid.

"Gott ist tot, der Übermensch lebe".

Van de Übermensch mogen wij geen toenadering tot het goddelijke verwachten. Hij is een Titaan. In hem triomfeert de wil tot macht. De 21ste eeuw, na de terugtrekking van de goden, een tijdperk van de Titanen. (Jünger, 1997, 164)

Het is onze 21ste eeuw waarop het denken van Nietzsche vooruitloopt.

"Die Herrschaft über die Erde, die der Mensch in dieser Weltstunde auf sich nehmen sollte, ist das herrische Spiel, aus dem es kein Entschlüpfen gibt. Das hat Nietzsche gewußt, gesehen". (de Bakker, 'Also sprach Zarathustra')

III. De mens verantwoordelijk voor verdere evolutie van de aarde, verantwoordelijk voor de staat van het ruimteschip aarde, bouwer van immuun-sferen. Hier is 'techniek' in het geding. Maar in welke zin?

Wat is techniek? Hulpmiddel om doelen te bereiken? Vorm van menselijk handelen? Je zou denken dat dit een uitgemaakte zaak is. Techniek is voorhanden, het is een voortbrengsel van menselijk handelen, maar wordt hiermee het wezenlijke van de techniek gevat?

Heidegger denkt van niet. (die Frage nach der Technik, 1959) Hij beschouwt techniek als manier van ont-bergen, in de openbaarheid brengen. Door de techniek wordt iets in de onverborgenheid gebracht, dat zichzelf niet kan voortbrengen.

Heidegger heeft het over het cybernetische ontwerp van de wereld. De regelkring die verloopt door terugkoppeling van informatie. De meest omvattende regelkring is die tussen mens en wereld. De relatie van de mens tot de wereld wordt beheerst en ingesloten in dit cybernetische ontwerp van de onverborgenheid.²

D.J. Precht formuleert dit zo : "Steeds meer mensen merken dat digitalisering niet alleen een technisch-economische revolutie is, maar dat het de 'Lebensverhältnisse umwälzt'. [.....] Silicon Valley baseert zijn mensbeeld op de cybernetica. Algoritmen. Als ik weet wat je

---

²"In diese Einförmigkeit der kybernetischen Welt wird auch der Mensch eingewiesen. Er sogar auf eine ausgezeichnete Weise. Denn im Gesichtskreis des kybernetischen Vorstellens hat der Mensch seinen Ort im weitesten Regelkreis. Gemäß der neuzeitlichen Vorstellung vom Menschen ist er nämlich das Subjekt, das sich auf die Welt als den Bezirk der Objekte bezieht, indem er sie bearbeitet. Die so entstehende jeweilige Veränderung der Welt meldet sich zurück auf den Menschen. Die Subjekt-Objekt-Beziehung ist, kybernetisch vorgestellt, die Weltbeziehung von Informationen, die Rückkopplung im ausgezeichnetem Regelkreis, der sich durch den Titel 'Mensch und Welt' umschreiben lässt." (Denkerfahrten: Die Herkunft der Kunst und die Bestimmung des Denkens, 1983, 142)

interesseert, dan zal ik je altijd aanbevelen waar je van houdt. Zo kan ik niet slechts je wensen vervullen maar ook sturen". (Der Spiegel 17/21.4.2018) En dat is nu precies het principe van de cybernetica.

De mens als bestand. Bestand dat zich laat vermarkten.

Dit doet de vraag opkomen of ontsnappen aan deze ingeslotenheid mogelijk is, en of een dergelijke ontsnapping wenselijk is.

Heidegger vraagt zich af of er in deze ingeslotenheid (Eingeschlossenheit) misschien een afgeslotenheid (Verschlossenheit) heerst voor datgene wat de mens eerst in zijn eigenlijke bestemming brengt (schickt). Seinsverlassenheit als mogelijkheid.

Kennelijk gaat Heidegger er vanuit dat deze wetenschappelijk-technische zelfimplementatie van mens en wereld (als Ge-stell) on-menselijk is. On-menselijk, niet in de zin van niet menswaardig, maar in de zin dat het ons van het wezen van het menszijn (Dasein) afhoudt.³

Heidegger ziet techniek als een te-voor-schijn brengen in het on-verborgene, en sluit hierbij aan bij het vroeg Griekse woord Aletheia. (on-verborgenheid, waarheid) Het is aan de vier oorzaken te danken dat iets in zijn *aanwezen* (Anwesen) geraakt. (Frage nach der Technik, 20)

Physis, poïesis, tēchne: te-voor-schijn brengen in het on-verborgene. Wijzen van ont-bergen.

Ook de huidige techniek is een te-voor-schijn brengen in het on-verborgene. Maar nu uitsluitend berustend op oorzaak en gevolg, de wederzijdse terugkoppeling van werking en werk. De mens wordt uitgedaagd (herausgefordert) de energieën en materialen uit de aarde te delven. Sturing en zekerstelling van dit procesmatig ont-bergen zijn onontbeerlijk.

Datgene wat door het *herausfordernd entbergen anwest* wordt *Bestand* genoemd. Het bestand wordt besteld. Dit stellen vindt zijn beslag in de naam Ge-stell.⁴

Met Ge-stell wordt nu de wijze van ont-bergen aangeduid dat zich in de moderne techniek voordoet, dat in de moderne techniek heerst (waltet). Ge-stell is zelf niets technisch.

---

³ *Daseinsmäßig begriffen ist der Mensch jenes Seiende, das seiend seines Wesens verlustig gehen kann, ----- Der Mensch hat sich sein Wesen (Wächterschaft des Seyns), zum Eigen-tum, sofern er in das Da-sein gründet. (Beiträge zur Philosophie, VIII. Das Seyn, 490,489)

⁴ "Wir nennen jetzt jenen herausfordernden Anspruch, der den Menschen dahin ersammelt, das Sichertbergende als Bestand zu bestellen - das Ge-stell."

"Ge-stell heißt das Versammelnde jenes Stellens, das den Menschen stellt, d.h. herausfordert, das Wirkliche in der Weise des Bestellens als Bestand zu entbergen. Zum Technischen gehört dagegen alles, was wir als Gestänge und Gerüste kennen und was Bestandteil dessen ist, was man Montage nennt." (Heidegger, 1954, 27, 28).

Kan hier nog gesproken worden van techniek als hulpmiddel, of als een wijze van menselijk handelen? Zeker, maar het treft het wezen van de techniek niet, het wezen dat niets technisch heeft.

Over de on-verborgenheid zelf waarin zich het werkelijke toont (of zich onttrekt) beschikt de mens niet. Hij is immers al geworpen in de epoche van het *herausfordernde Entbergen*.

De techniek zelf, als wijze van herforbringen, wil overigens van geen waarheid, laat staan onverborgenheid weten. 'Waar' is wat werkt. 'Onverborgenheid' is wat geproduceerd is.

IV. Hoe kunnen wij ons tijdperk duiden?

Als epoche van de *Schickung* van het *zijn* als *Ge-Stell*. *Ge-Stell* als *Geschick des Entbergens*. De opengelegde werkelijkheid als *Ge-Stell*, waarin mens en natuur elkaar wederzijds *herausfordernd bestellen*, en waarin de natuur tot bestand wordt. En waarin ook de mens dreigt tot louter bestand te worden gereduceerd.

Door dit *herausfordernd bestellen* ontstaat iets dat bestand heeft. Dit is geen *Gegen-stand* (Object) meer, in de zin van Kant. Het staat ons niet meer tegenover. Er heerst iets anders.

Met de naam *Ge-stell* wordt niet een definitie van techniek voorgesteld. De naam *Ge-stell* opent een ruimte, een doorblik. Het geeft zicht op datgene wat 'is'. Het laat oplichten, wat nog naamloos is. (Herforbringen)

Het 'wezen' van de moderne techniek, zo zegt Heidegger, brengt de mens op de weg van dat ontbergen waardoor het werkelijke tot bestand wordt. Brengen of – wat op het zelfde neerkomt – *schicken*. *Ge-stell* als *Geschick* van het ont-bergen.

Maar wat of wie stuurt ons op het pad de werkelijkheid te ont-bergen – zij het in de zin van *poïesis*, *têchne*, of in de zin van *Ge-stell*? *Walten*, *währen* – zijn woorden die Heidegger gebruikt om het aan ons verborgen of nauwelijks opgemerkt 'zich roerende' achter de werkelijkheid aan te duiden. Datgene wat het *Währen* gewährt, wordt het *Gewährende* genoemd.

Hier wordt de vraag naar het *Sein* als *Seyn* gesteld, het *zijn* als het *Gewährende*. Het *zijn* losgekoppeld van het *zijnde*. Los van de leidende vraag van de metafysica: De vraag naar het *zijn* van het *zijnde*, het *zijnde* als *zijndheid*.

“Der Versuch, Sein ohne Seiendes zu denken, wird notwendig, weil anders sonst, wie mir scheint, keine Möglichkeit mehr besteht, das Sein dessen, was heute rund um den Erdball ist, eigens in den Blick zu bringen [...]“ (GA14,.1f)⁵

---

⁵ Wat hier zo kortweg wordt vermeld, was voor Heidegger alles behalve vanzelfsprekend. Na lang aarzelen en met de grootste terughoudendheid kwam Heidegger er toe om de in *Sein und Zeit* ontwikkelde vraag naar de *zin van zijn* achter zich te laten en te zeggen: *Seyn ist*. Maar wat dan met het 'zijnde' en met het bijzondere 'zijnde' mens?. Als het *zijn is*, dan kan aan het 'zijnde' niet het 'is' worden toegekend. Het 'zijnde' nu als 'Verwahrung der Wahrheit des Seyns'. De mens zelf is een 'zijnde', maar wel van bijzondere aard: als 'Dasein'. Als de in *Wächterschaft der Wahrheit* door het *Seyn* 'gebruikte' (Gebraucher).

Physis (*φύσις*) : het zichzelf ontbergende.

Natuur: het door de natuurwetenschappen bezette gebied van de werkelijkheid.

De wetenschap is een manier (eine *Weise*) van ont-bergen, en zo de werkelijkheid te vatten, of beter zelfs, te bewerkstelligen. Een *manier*. Dit wijst op andere mogelijkheden. Wij hebben hiervoor geen oog, kunnen dat ook niet hebben. Te verblindend zijn de successen waarnaar wetenschappen kunnen verwijzen.

Er heerst in de natuurwetenschappen een verborgen onvrijheid. De krachten die zij oproept, kunnen alleen door tegenkrachten weer in bedwang worden gehouden. De steeds grotere energieën en krachten die worden opgewekt vragen om een steeds grotere tegenkracht. Zo worden de uiterste grenzen opgezocht, zonder te vragen waar die uiterste grenzen liggen, en zonder te vragen waar dit allemaal begonnen is. (R. van Dijk: 'Unzugangbares - ein Rätsel' 20f)

En dit tot in het uiterste gaan kan niet letterlijk genoeg genomen worden. De ethica loopt hijgend achter de eigen-dynamiek van de ontgrenzing aan.⁶

Weer doet zich de vraag voor of de mens aan de greep van deze omvatting kan en wil ontsnappen.

Om uit de ingeslotenheid van het Ge-stell te ontsnappen is het nodig dat wij het wezende in de techniek '*erblicken*'. Want – zo zegt Heidegger – zo lang wij de techniek als instrument zien blijven we in de wil hangen de techniek de baas te worden.

Kan de mens deze afgeslotenheid van zijn eigenlijke bestemming, kan hij zijn 'Geschick' op eigen kracht doorbreken? Nee, zegt Heidegger. Maar de afgeslotenheid opent zich ook niet zonder toedoen van de mens.

"Die Flucht der Götter muss erfahren und ausgestanden werden. Dieses Beständnis gründet die fernste Nähe zum Ereignis. Dieses Ereignis ist die Wahrheit des Seyns. In dieser Wahrheit eröffnet sich erst die Not der Seinsverlassenheit". (Heidegger, Beiträge zur Philosophie, 8. Vom Ereignis)

Nur ein Gott kann uns retten. 'Der kommende Gott'. (de Bakker)

Wat grote groepen van mensen verbindt zijn de 'verhalen'. B.v. de belofte van het paradijs bij strijd tegen de 'ongelovigen', het grote verhaal van de democratie, vrijheid gelijkheid en broederschap, enz., enz.

---

⁶ Zo verkeren diagnostiek en therapie in een permanente wapenwetloop. Dit kan als een vorm van onvrijheid worden opgevat. Grenzen zijn fictief en hebben geen bestand. Positieve terugkoppeling. Gold tot nu toe dat genetische manipulatie van het menselijk genoom slechts was toegestaan ter 'bestrijding' van ziekten. Nu is manipulatie van het menselijk kiembaan-genoom ofwel 'verbetering' van het fenotype niet alleen bespreekbaar geworden, maar ook toegepast, dankzij technieken die individuele foute genen kunnen vervangen door goede. Verbetering van het menselijk genoom laat zich niet tegenhouden. En dit geldt voor alles wat in onze onderzoekscentra, wordt bedacht.

Is ons 'geloof' in de wetenschap ook niet een dergelijk narratief? Een geglobaliseerd narratief? De globaal gedeelde opvatting dat de wetenschap zelf in staat is de door haar veroorzaakte wereldomspannende problemen op te lossen en zo de lijn van materiële vooruitgang vast te houden?

Zou de toekomstige mens dit op onze ratio gebaseerde narratief achter zich kunnen laten?

Vooralsnog wijst niets op een voltooiing van de heerschappij van het Ge-stell. In tegendeel. Onze 21ste eeuw wordt eerder gezien als exercitieplaats van het titanische. Wat de toenadering van en tot de Goden betreft, van de Titanen mogen we niets verwachten. Dit heeft Nietzsche voorvoeld. (R. van Dijk, 'Das Titanische')

Kan hier nog gesproken worden van techniek als hulpmiddel, of als een wijze van menselijk handelen? Zeker, maar het treft het wezen van de techniek niet, het wezen dat niets technisch heeft. Over de on-verborgenheid zelf waarin zich het werkelijke toont (of zich onttrekt) beschikt de mens niet. Hij is immers al geworpen in de epoche van het *herausfordernde Entbergen*.

V. 'Overvloed'

Wie zal ontkennen dat de technische verworvenheden het leven van de mens een stuk gemakkelijker hebben gemaakt. Waren we tot in de middeleeuwen aangewezen op de onzekere en beperkte opbrengsten van het land, opbrengsten die in laatste instantie slechts aan God waren te danken; de verlichting verlostte de mens van dit keurlijf en bracht de mens ertoe zichzelf door gebruik van zijn verstand los te maken van de goddelijke beschikking. De mens nam zijn lot in eigen hand.

Fossiele brandstoffen, stoommachine, industriële revolutie, vervanging van steenkool door olie, aardgas en uranium brachten overschotten en lieten het tijdperk van de beperktheid achter ons. Automatisering en digitalisering leidde tot vermindering van de arbeidsdruk. Een oeroude droom bleek in vervulling te gaan. Wij zijn geworpen in een wereld van 'overvloed'. Paradijselijke toestanden in het verschiet. Twijfel aan de techniek? Welnee, hoewel....

En zijn we niet in de ban geraakt van de 'magie' van de natuurwetenschappen? Kosmos als 'heimat' en speelruimte van de 'Übermensch'. (Jünger, 1997, 164)

In de naam Ge-stell kinkt iets door van deze overvloed, het stellen en bestellen, het uitgedaagd worden door een gevoel de grens steeds verder te moeten verleggen. In termen van de 'cybernetica': een positieve terugkoppeling in de regelkring mens-aarde.

Dit kan alleen maar plaatsvinden in een tijdperk gekenmerkt door een elementaire ervaring van energieoverschot.

Onze fossiele brandstoffen raken weliswaar op, maar van een tekort aan energie is geen sprake. Alternatieve energiebronnen genoeg om ons beginsel 'overvloed' overeind te houden. De zon als bevoorradingschip van ons 'ruimtevaartuig' (operating manual).

Een permanente groei op materieel vlak kan op macro-ecologische gronden worden uitgesloten. Maar 'overvloed' wellicht met een andere invulling, eerder immaterieel als materieel? (Sloterdijk, 2018, 122)

V. Het 'Gevaar'.

Maar de naam Ge-stell geeft nog een andere doorblik: op het gevaar dat het Ge-stell zelf is. Niet de techniek zelf is het gevaar. Heidegger heeft het over de verborgen macht van het *herausfordernden Stellens*.

Dit uitdagende stellen verandert (*verstellt*) datgene wat wij ooit ervaren hebben als hemel en aarde. De 'éénogige' Titaan ziet de hemel als de te verkennen kosmische ruimte, en de aarde als het in stand te houden ruimteschip.

De continue vooruitgang is niet meer vanzelfsprekend. Dit ligt niet zozeer in het feit dat de fossiele energiebronnen opraken. Eerder in onze onverzadigbare honger naar energie, die de technologie aanzet om de uiterste grenzen van het mogelijke te verkennen en in te zetten. Het bedreigende van deze situatie onttrekt zich aan de blik van de mens. Das machtende 'Wesen' des Fehls. (R. van Dijk, 'Das Titanische', II, 5)

Wij, de energie verslaafden, die de verslaving niet onderkennen. Wij, die op het punt staan onze alchemistische droom te verwezenlijken. Hoe zouden wij kunnen ervaren dat in het Ge-stell zelf, in het wezende van de techniek, het grootse gevaar schuilt. Dat wij van (be)stellenden zelf tot bestand kunnen worden. Van heerser over de aarde tot voorhanden bestand, te bestellen materiaal. Knecht van de techniek.

De techniek zelf, als wijze van herforbringen, wil van geen waarheid, laat staan van onverborgenheid weten. 'Waar' is wat werkt. 'Onverborgenheid' is wat geproduceerd is.

Voor Buckminster Fuller bestaat het gevaar uit een fataal technisch mankement aan het ruimteschip aarde, (voortkomend uit een foutief gebruik van de gaven die de aarde ons zo gul en onbaatzuchtig schenkt).

Voor Heidegger is het gevaar waarin wij verkeren niet iets wat om een technische oplossing vraagt. Het gevaar schuilt in het Ge-stell zelf, dat als zijn (Seyn) wordt begrepen.⁷

Hier wordt niet meer gedacht in de lijnen van de metafysica, de vraag naar het zijn van het zijnde. Het *ereignishafte Sein*, het zo genaamde *Seyn*, wordt hier denkend aangesproken.

"Die Gefahr ist die Epoche des Seyns, wesend als das Gestell" (GA79, 72)

---

⁷ *"Das Wesen der Technik ist das Seyn selber in der Wesensgestalt des Ge-stells. Das Wesen des Ge-stells aber ist die Gefahr. Doch bedenken wir klar: Das Ge-stell ist nicht deshalb Gefahr, weil es das Wesen der Technik ist und weil von der Technik bedrohliche und gefährliche Wirkungen ausgehen können. Die Gefahr ist das Ge-stell nicht als Technik, sondern als das Seyn."* (GA79, 62)

Dankt de techniek haar macht aan iets dat ons verborgen blijft? Dan moet ervaren worden dat de macht van de techniek grondt in iets wat afwezig is, maar toch *anwest*. (Der Fehl und die Macht). Verborgene macht van het uitdagende stellen.

Verborgene: het niet ervaren van de 'nietigende' (nietende) macht van het stellen. De 'verborgene' uitdaging tot continue ontgrenzing.

Dit verborgen blijven van de 'oproep' tot permanente ontgrenzing, maakt het mogelijk dat we ons als de 'bevrijde' kunnen voelen.

"Im nichtenden 'Wesen' der Macht, der Preisgabe seines dichterischen Wesens, ist der Mensch nunmehr der Be-freite, von ihm selbst her frei zur Machthaberschaft über die Erde". (R. van Dijk, 'Der Fehl und die Macht', VII)

De mens als de 'bevrijde', vrij voor zijn heerschappij over de aarde. Uitgedaagd om het ontbergen van het zijnde als bestand te voltrekken.

Anderzijds diegene, die dreigt van bestellende tot bestand te worden gereduceerd.

Het nietigende 'wezen' van de macht.

De huidige mens is geheel gericht op het zijnde. Het zijn is in de vergetelheid geraakt. Seinsvergeessenheit. Heidegger beschouwt dit nog als iets was 'is', als modus van zijn, als aspect van het zijn zelf. Iets wat is kan zich doen gelden. 'Der Fehl und die Macht'.

Of is het zo dat we door het zijn (*Seyn*) verlaten zijn? *Seinsverlassenheit*. Dat de epoche van het *Geschick* van het ontbergen als *Gestell* ons van het Dasein verhoudt?

Twee perspectieven; Het ene vanuit de metafysica, het andere vanuit het 'andere denken'.

De toekomstige mens, zo vermoedt Heidegger, heeft zich losgegooid (losgeworfen) in het Seyn. Dit kan alleen als de huidige mens een 'geboeide' is. En inderdaad hij is geboeid, in de ban van al wat is. Het zijnde.

De 'bevrijde' mens is tegelijkertijd een 'geketende'.

VI. 'Uitwegen'

"Natur. Was war sie einst? Die Stätte des Augenblicks der Ankunft und Aufenthalt der Götter, als sie noch physis war, in der Wesung des Seyns selbst ruhte.

Muss die Natur aufgegeben werden und der Machenschaft überlassen? Vermögen wir die Erde neu zu suchen?" (Beiträge zur Philosophie, Natur und die Erde, 277/278)

Om uit de ingeslotenheid van het Ge-stell te ontsnappen is het nodig dat wij het wezende in de techniek 'in het oog krijgen'. Want – zo zegt Heidegger – zo lang wij de techniek als instrument zien blijven we in de wil hangen de techniek de baas te worden.

Heidegger heeft het over de Zuckünftigen. Dit zijn geen Übermensen, geen Titanen. In tegendeel. Zij zijn niet meer in de 'ban' van het zijnde. Zij hebben de 'sprong' in het Seyn gewaagd, nadat de roep van het Seyn, als het Gewährende, werd gehoord. Zij verhouden zich niet meer tot het zijnde als subject tot een object. Het zijnde nu als 'Verwahrung der Wahrheit des Seyns'. De mens zelf is een zijnde, maar wel van bijzondere aard: als 'Dasein'. Als de in zijn *Wächterschaft der Wahrheit* door het Seyn 'gebruikte' (Gebrauchter). Een teruggekeerde, in de vroeg Griekse stemming van opperste verwondering?

Bestaat er een weg, een brug van ons nu levenden naar de Zuckünftigen?

Er is geen weg die uit de ingeslotenheid van het Ge-stell leidt. Hooguit een sprong in het ongewisse.

"Die Herrschaft über die Erde, die der Mensch in dieser Weltstunde auf sich nehmen sollte, ist das herrische Spiel, aus dem es kein Entschlüpfen gibt. Das hat Nietzsche gewusst, gesehen". (de Bakker, 'Also sprach Zarathustra').

Het zijn 'weest'; als Seyn is het 'das Gewährende'. Wij kunnen niet anders dan (ver)nemen wat ons 'gewährt' (vergunst), wordt.

Eerst moet het tot ons doordringen dat de Goden van deze aarde zijn weg gevlucht. Pas dan kan de nood van de zijnsverlatenheid worden ervaren. (Heidegger, *Beiträge zur Philosophie*, VIII. Vom Ereignis)

Pas de nood van de zijnsverlatenheid geeft uitzicht op het Ereignis: de waarheid van het Seyn.

Sloterdijk zegt dat we in onze eeuw met een nieuwe droomduiding moeten beginnen. De alchemistische droom van permanente overvloed heeft haar uiterste vervaldatum bereikt.

Droomduiding. Bevrijding van de 'bevrijde' mens uit zijn 'ketenen'? Een toekering tot het immateriële, Losgooien in het Seyn?

Nietzsche's Übermensch is een Titaan, een zoon van de aarde.

De tijd van de Titanen is nog niet voorbij. De komst der Goden nog niet te verwachten.

Het 'spaceship earth' voorsnog vast in de hand van de Titanen. Recycling, begrenzing van de opwarming van de aarde, hernieuwbare energie, verbetering van het genoom, enz.: Titanen taal. De taal waarin ook de 'manual' geschreven is. Onze taal. 'Techniek' als universele wereldtaal.

Heidegger plaats de Zuckünftigen in een tijdvak na de terugtrekking van de Titanen.

Ereignis: waarin het zijn als het Gewährende, Goden en mensen, hemel en aarde in hun oorspronkelijke vereniging brengt, en zo de toekomstige mens in zijn Dasein (Erzijn) voegt.

Literatuur

De Bakker, R., *Also sprach Zarathustra*, Deze website.

De Bakker, R., *Der Kommende Gott*, Deze website.

Buckminster Fuller, R., *Operating Manual for Spaceship Earth*, Lars Müller Publishers, 1969.

Dobzhanski, T., *Changing Man*, Science, 155, 409, 1967.

Eggers, D., *De cirkel*, Febovski publishers, 2013.

Heidegger, M., *Denkerfahrungen*, Vittorio Klostermann, 1983

Heidegger, M., *Das Gestell (Einblick in das was ist)*, GA 79.

Heidegger, M., *Zur Sache des Denkens*, GA 14.

Heidegger, M., *Was heisst Denken*, Max Niemeyer Verlag, 1971.

Heidegger, M., *Nietzsche Band 2*, Neske, 1961.

Heidegger, M., *Beiträge zur Philosophie*, GA 65.

Heidegger, M., *Die Frage nach der Technik (in Vorträge und Aufsätze)*, Neske, 1954.

Huxley, J.S. *The future of man*, ed. Gordon Wolstenholm, 1966.

Jünger, E., *Siebzig verweht V.*, Klett-Cotta, 1997.

Jünger, E., *An der Zeitmauer*, Ernst Klett Verlag, 1959.

Jünger, E., *Die Schere*, Klett-Cotta, 1990.

Monod, J., *Toeval en onvermijdelijkheid*, A.W. Bruna & Zoon, 1971.

Pascal, B., *Gedachten over het geloof en enige andere thema's*, 1669.

Sloterdijk, P., *Sferen: I. Bellen, II. Globes*, Boom, Amsterdam, 2003.

Sloterdijk, P., *Wat gebeurde er in de twintigste eeuw?*, Boom, Amsterdam, 2018.

Van Dijk, J.P., *Ontsnappingswegen*, Deze website.

Van Dijk, R.J.A., *Der Fehl und die Macht*, Deze website.

Van Dijk, R.J.A., *Das Titanische*, Deze website.

Van Dijk, R.J.A., *Unzugangbares ein Rätsel*, Deze website.

Van Dijk, R.J.A., *Parmenides*, Deze website.